

MORALNO NAČELO SURADNJE U ZLU

Primjena na etički sporna cjepiva

Zorica Maros

Katolički bogoslovni fakultet
Univerziteta u Sarajevu
maroszorica@gmail.com

UDK: 272:578.834
17.036:272]:615.371
<https://doi.org/10.34075/cs.56.2.2>
Pregledni znanstveni rad
Rad zaprimljen 1/2021.

Sažetak

Cjepiva protiv Covida-19 koja su prva stigla na tržište izazivaju raspravu u javnosti, posebno među vjerskom populacijom. Budući da je riječ o cjepivima koja za biološki materijal koriste fetalne stanične linije izvedene iz tkiva fetusa iz namjernih pobačaja, postavlja se pitanje moralnog integriteta u korištenju tih etički spornih cjepiva. Predmet pokrenute rasprave je evidentno apsolutna novost našoj široj javnosti, premda se u američkom društvu ista rasprava vodila već šezdesetih godina prošlog stoljeća. Već je tada Crkva iznijela svoj stav, artikulirajući ga u kontekstu moralnog načela suradnje u zlu, koje dopušta upotrebu spornih cjepiva pod određenim uvjetima. Budući da je ovaj stav izazvao određene nesporazume i nerazumijevanja u javnosti, cilj ovog članka je ponuditi šire objašnjenje i spomenutog načela i njemu pripadajućeg stava o moralnoj dopuštenosti korištenja spornih cjepiva. Nakon uvodnog djela te govora o moralnim načelima općenito, članak detaljnije analizira načelo suradnje u zlu. Analiza tog načela pokazuje da dalja posredna materijalna suradnja u zlu, premda načelno zabranjena, ipak može biti tolerirana ako postoji proporcionalni razlog djelovanju, ako to djelovanje samo u sebi nije zlo i ako bi nedjelovanje značilo neki teški rizik ili opasnost. Nakon tematiziranja svih različitih oblika suradnje u zlu, predstavlja se njegova primjena u konkretnom slučaju spornog cjepiva. U završnom promišljanju donosi se nešto šire teološko promišljanje kojim se dodatno objašnjava opravdanost dalje posredne materijalne suradnje u zlu. Opravdana kada i ako neizbježna, a u pluralnom društvu često jeste jedina opcija kršćanske zauzetosti u preobrazbi svijeta.

Ključne riječi: Covid-19, cjepivo, moralna načela, načelo sudjelovanja u zlu, kršćani, društvo

UVOD

U situaciji započetog cijepljenja protiv Covida-19 cjepiva koja su izišla na tržište izazvala su polemiku u javnom prostoru, među vjernicima posebno. Unatoč već odavno formuliranom stavu Crkve, bilo je tu društveno, ali i vjerski, opasnih, nedovoljno promišljenih tumačenja i konstatacija, ali i ništa manje opasnih reakcija *vjerničke populacije*. Na svojevrsan način oboje je zapravo još jednom potvrdilo nerazboritost javnog iznošenja ozbiljno neproučenih stvarnosti, i to ne samo zbog intelektualne odgovornosti prema istini, nego i zbog posljedica koje neprovjerene i neproučene informacije mogu imati za širu javnost. Stav o virusnim cjepivima za čiju se izradu koristi biološki materijal izveden iz tkiva fetusa dobivenih namjernim pobačajima, Crkva je donijela već 2005. godine u tekstu „Deklaracija: Moralni osvrta na cjepiva pripremljena od stanica ljudskih pobačenih fetusa“¹. Taj je stav ponovljen u kratkoj izjavi iz 2017. godine, „Bilješka o korištenju cjepiva“², te konkretno primijenjen na cjepivo protiv Covida-19 u izjavi iz prosinca 2020. godine: „Bilješka Kongregacije za nauk vjere o moralnosti korištenja nekih cjepiva protiv Covida-19“³.

Naime, budući da su i neka od cjepiva protiv Covida-19 navodno izrađena uz pomoć fetalnih staničnih linija dobivenih iz elektivnih pobačaja, postavlja se pitanje moralnog integriteta u korištenju tih cjepiva. Najnovija je izjava Crkve, poput prethodne dvije, potvrdila moralnu dopuštenost korištenja tih cjepiva, unatoč njihovoj daljoj povezanosti sa zlom pobačaja. Ta moralna dopuštenost opravdava se činjenicom da je suradnja u zlu pobačaja kvalificirana kao *udaljena materijalna pasivna suradnja*, a dužnost izbjegavanja takve suradnje ne obvezuje ako postoji proporcionalno težak razlog, rizik, u ovom slučaju pandemija Covida-19, koja je paralizirala cijeli svijet⁴.

---

¹ Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione: Riflessioni morali circa i vaccini preparati a partire da cellule provenienti da feti umani abortiti*, 5. 6. 2005., https://mednat.news/Biblio_scientifica/Elenco-Vaccini-propinati_bugiardini_schede%20tecniche-produzione/vaccini_preparati-da-cellule_feti_umani_abortiti.pdf (10. 9. 2020.).

² Pontificia Accademia per la Vita, *Nota circa l'uso dei vaccini*, 31. 7. 2017., <http://www.academyforlife.va/content/pav/it/the-academy/activity-academy/note-vaccini.html> (29. 9. 2020.).

³ Sala stampa della Santa Sede, *Nota della Congregazione per la dottrina della Fede sulla moralità dell'uso di alcuni vaccini anti-Covid-19*, 21. 12. 2020., <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/12/21/0681/01591.html> (12. 1. 2021.)

⁴ Usp., *Ibid*, 1-2.

Pitanje spomenutog moralnog integriteta javilo se već šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada se na tržištu pojavilo cjepivo protiv rubeole izrađeno iz fetalne stanične linije referentnog koda WI-38⁵, nakon čega su uslijedile jake polemike u američkom društvu, što je izazvalo službeno očitovanje Crkve spomenutom *Deklaracijom* kojom se, dakle, dopušta uporaba spornih cjepiva. No budući da se Crkva oštro, radikalno i neumoljivo protivi pobačaju kao nehumanom praksi usmjerenoj protiv života i dostojanstva čovjeka, jer prekida život u njegovu samom početku, moralna dopuštenost uporabe cjepiva povezanih s praksom pobačaja izazvala je nimalo lake, a i opravdane prigovore. Nije li korištenje tih cjepiva podržavanje zla pobačaja, svojevrsna suradnja u pobačaju? Nije li Crkva licemjerna? Sudeći prema vijestima s različitih portala, i njima pripadajućim komentarima, te konkretnim ljudskim pitanjima iz susreta s njima, stav je izazvao prilično veliku zbnunjenost, pa i svojevrsnu *sablazan*. Iz ovih razloga smo smatrali nužnim detaljnije objasniti moralno načelo sudjelovanja u zlu, unutar kojega Crkva nalazi teološki razlog dopuštenosti korištenja spornih cjepiva.

1. MORALNA NAČELA

Kao što je rečeno, moralnu problematiku oko korištenja spornog cjepiva *Deklaracija* je artikulirala u kontekstu moralnog načela *suradnje u zlu*⁶. Moralna načela, među koje se ubraja i spomenuta suradnja u zlu, svojevrsna su pomoć u praktičnom rasuđivanju u situacijama u kojima opće norme i zakoni (deontološka načela) ne mogu predvidjeti sve moguće okolnosti i složenost pojedinih situacija. Naime, društveni angažman čovjeka u pluralističkom društvu, njegovo zajedništvo i suradnja s drugima, podrazumijevaju i uključenost u djelovanja koja mogu biti ne samo protivna vjerskim vrijednostima, idealima, načelima, nego mogu i uključivati izvjesno

⁵ Zorica Maros, Stav Crkve o korištenju fetalnih staničnih linija u izradi virusnih cjepiva, *Vrhbosnensia* 24 (2020) 2, 415-418.

⁶ Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione:...*, 3-4. *Deklaracija* ističe da se izrečeni stav ponajprije odnosi na cjepivo protiv rubeole, ne samo zbog njegove gotovo univerzalne uporabe nego i zato što je rubeola jedna od najpatogenijih bolesti za ljudski embrij ili fetus. Virus rubeole replicira se u posteljici, zarazi fetus (u prvom tromjesečju rizik zaraze je jako visok, oko 95 % fetusa bude zaraženo), uzrokujući sindrom poznat pod imenom sindrom kongenitalne (urođene) rubeole (*Congenital rubeola sindrom*). Ozbiljne poteškoće koje rubeola izaziva (spontani pobačaji, gluhoća, sljepoća, mentalna retardacija djece), kao i nemogućnost izbjegavanja zaraze, potakli su na razvoj i komercijalizaciju djelotvornog cjepiva kao učinkovite profilakse protiv te zarazne bolesti. Usp. Ibid, 1.

sudjelovanje u zlim činima drugih⁷. Kako je uopće moguće živjeti u društvu snažno naglašenog pluralizma, a pritom ostvariti kršćanski poziv i spasiti kršćanska uvjerenja i evanđeoska načela, ako spomenuto društvo u određenim situacijama čak implicira uključenost u zlu djelovanju? Kako uopće *biti u svijetu* i u njemu ostvarivati poziv na otjelovljenje Božjeg kraljevstva, ako smo okruženi strukturalima grijeha (zla) koje nas prisiljavaju za zlo djelovanje?⁸ Ovakva se pitanja najčešće javljaju u kontekstu profesionalnih službi, recimo sudjelovanje trgovaca i kupaca, odvjetnika i sudaca, različiti oblici političkog djelovanja, kao i sudjelovanje liječnika i bolesničkog osoblja u konkretnim bioetičkim pitanjima (pobačaj, sterilizacija, umjetna oplodnja, eutanazija, genetički inženjering, ali i druga područja medicinske struke)⁹.

Za problematiku konkretnih djelovanja koja se javljaju na spomenutim područjima tradicionalni moralni nauk nudi neke temeljne orijentire unutar različitih moralnih načela, poput: *radnje s dvostrukim učinkom, manjeg zla, totaliteta, epikeje* te načela *indirektnog i direktnog, željenog i prepuštenog učinka*. Ta se načela shvaćaju kao teološki korektivi, kao pomoć u razlučivanju i donošenju odluka u kompleksnim situacijama. Ona upućuju na prikladno vrednovanje različitih okolnosti u konkretnoj situaciji, na nužnost uzimanja u obzir razumski predvidivih posljedica vlastitog djelovanja te pomažu u postavljanju ispravnog suda o korištenju prikladnih sredstava u djelovanju¹⁰.

Moralna načela se predstavljaju kao put k savršenstvu moralnoga i kršćanskog života. Njima se nadilazi kruta kazuistika, koja jest bila pomoć u rješavanju kompleksnih situacija, no nije mogla riješiti sve pojedinosti niti je ostavljala prostora osobnom rastu i kreativnoj slobodi na putu ostvarenja kršćanskog života. Kazuistika je pokušavala točno razlučiti dopušteno od zabranjenog, odnosno na precizan način odrediti primjenu općih normi i zakona na

---

⁷ Giovanni del Missier, Principi morali, u: Paolo Benanti i dr. (ur.), *Dizionari San Paolo. Teologia morale*, San Paolo, Milano, 2019., 815.

⁸ Giovanni Paolo II, *Reconciliatio et Paenitentia. Esortazione Apostolica Post-Sinodale* (2. 12. 1984.), http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html16. (10. 1. 2021.), 16.

⁹ Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak. Prvi dio posebne moralne teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., 511-519; Anthony Fisher, Co-operation In Evil, *Catholic Medical Quarterly*, 44 (1994.) 3, 15-22. Ovdje preuzeto s: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/cooperation-in-evil-12032> (10. 12. 2020.), 1-2.

¹⁰ Usp. Giovanni Del Missier, Principi morali, 815.

pojedinačne situacije¹¹, ne vodeći računa u subjektivnom stanju pojedinaca i njihovim konkretnim mogućnostima. To je rezultiralo tvrdoćom i svojevrsnim farizejizmom (izvanjskim obdržavanjem pravila i zakona bez nutarnjeg rasta), jer na polju praktičnog života: „Ono što je istina ili praktična norma, nije isto primjenjivo na sve uzmemo li u obzir pojedinosti slučajeva“¹².

Upravo ova *pojedinstvo slučajeva* čini dalju posrednu materijalnu suradnju u zlu ponekad dopustivom. Iako je temeljno moralno načelo kršćanskog života dobro činiti, a zlo izbjegavati, ipak je određeni oblik suradnje u zlu ponekad neizbježan. Naime, u društvu se često događaju različiti oblici i društvenih i individualnih nepravdi u kojima vjernici po zakonu nužnosti sudjeluju. Biraju političare koji imaju upitne programe, ne samo moralno nego i politički, plaćanjem poreza te programe omogućuju. Poslušni su pretpostavljenima i pred očitim nelogičnostima, nepravilnostima i sumnjivim radnjama. Popuštaju djeci iz edukativnih motiva, kako bi izbjegli *veće zlo*. Osim toga, gotovo svako dobro djelo koje netko učini može nekom drugom biti prilika da učini nešto strašno pogrešno¹³. Kako je to Bernard Häring protumačio, premda nas je Bog učinio oruđem i suradnicima u izgradnji kraljevstva Božjega na zemlji, ipak: „Tko nije katkada sa zgražanjem otkrio da je ono što je s najboljom nakanom učinio olakšalo drugima ostvariti njihove opake planove!“¹⁴

Ovo ne znači da bi se, u ime spašavanja čistoće vlastite savjesti, kršćani morali povući iz ekonomskoga, društvenoga i kulturnoga života. Dapače, kako bi uopće mogli, povučeni iz svijeta u udobnost vlastite samodostatnosti¹⁵, svjedočiti za božansku ljubav upravo usred svijeta na što su neupitno pozvani? Odbijanje sudjelovanja u vladi, zdravstvenom sustavu, Crkvi i drugim institucijama samo zato što se bave nekim nezakonitim aktivnostima, moglo bi biti grijeh propusta jer bi onemogućilo pristup različitim i nužnim područjima apostolata¹⁶. Odnosno, kako to Daniel P. Maher ističe: „Živjeti u svijetu u kojem se čovjek suočava s različitim vrstama

¹¹ Usp. Salvatore Privitera, *Principi morali tradizionali*, u: Francesco Compagnoni i dr. (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Edizioni Paoline, Milano, 1990., 989-990.

¹² Papa Franjo, *Amoris Laetitia – Radost ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016., 304.

¹³ Usp. Anthony Fisher, *Co-operation In Evil*, 2.

¹⁴ Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 505.

¹⁵ Usp. Jorge Mario Bergoglio – Papa Franjo, *Korupcija. Zlo našeg vremena*, Split, 2013., 10.

¹⁶ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 505.

zla, a pokušavajući suzdržati se od njega, zahtijeva ili živjeti u svijetu na apsolutni izolacionistički način, izbjegavajući svaki kontakt sa zlom i zločincima, ili razmišljati o razlici između dopuštenih i nedopuštenih (prihvatljivih i neprihvatljivih) odnosa sa zlom, a u svjetlu temeljne tvrdnje da se neke stvari nikada ne smiju činiti¹⁷. Moralno načelo suradnje u zlu omogućuje to razmišljanje o razlici između dopuštenih i nedopuštenih relacija sa zlom, ali u svjetlu onog temeljnog principa da zlo nikada ne smije biti predmetom izravnog, voljnog izbora.

2. SURADNJA U TUĐEM GRIJEHU (ZLU)

Premda čovjek može biti pod utjecajem različitih čimbenika, podložan različitim neurednim sklonostima, odgojnim aspektima, nedostacima i navikama, koje mogu umanjiti i znatno ograničiti njegovu slobodu, a s njome i stupanj moralne odgovornosti i krivnje, ipak te okolnosti ne mijenjaju činjenicu da je čovjek slobodno biće i da sam sebe određuje. Ova se sloboda ne može umanjiti prebacivanjem osobne krivnje na vanjske okolnosti, strukture i sustave, dapače, i grijeh struktura se na stanoviti način pripisuje pojedincu. Iako pravi grijeh proizlazi isključivo iz osobne odgovornosti, zbog sve veće međuljudske povezanosti grijeh svakog pojedinca utječe i na druge do te mjere da ne postoji toliko intiman i individualan grijeh koji bi se odnosio samo na onoga koji ga čini, odnosno koji ne bi imao posljedice na cijelu crkvenu strukturu i na čitavu ljudsku obitelj. Svakim individualnim grijehom umanjuje se dobro u zajednici i učvršćuje zlo, zbog čega se svakom osobnom grijehu pripisuje i karakter društvenog grijeha, čime se formiraju i učvršćuju strukture grijeha¹⁸.

Strukture grijeha čine određena kolektivna ponašanja, odnosno zbir, koncentracija, mnogih osobnih grijeha, poput grijeha s kojima pojedinci, svojim djelovanjem, suradnjom, šutnjom ili pak nedjelovanjem, stvaraju, promiču ili pak iskorištavaju različita bezakonja i nepravde¹⁹. No te strukture ostvaruju i obrnut proces, odnosno

---

¹⁷ Daniel P. Maher, Vaccines, Abortion and Moral Coherence, *The National Catholic Bioethics Quarterly* (2002.), <https://www.immunize.org/talking-about-vaccines/maher.pdf>, (1. 10. 2020.), 57.

¹⁸ Usp. Giovanni Paolo II, *Reconciliatio et Paenitentia...*, 16; Anselm Günthör, *Chiamata e risposta. Una nuova teologia morale-I*, Edizioni Paoline, Milano, 1987., 746.

¹⁹ Usp. Giovanni Paolo II, *Reconciliatio et Paenitentia...*, 16.

prisiljavaju ljude da sami ili čine zlo ili u njemu sudjeluju²⁰. To se sudjelovanje javlja svaki put kada postoji povezanost nečijeg djelovanja s tuđim grijehom, odnosno zlom, zapravo kada postoji fizički ili moralni doprinos zlu djelovanju²¹. No stupanj te povezanosti, i stoga stupanj moralne odgovornosti (krivnje), klasična moralna doktrina razlikuje kroz niz bitnih kriterija.

2.a) Formalna suradnja

Stupanj suradnje u zlu se, dakle, određuje kroz niz kriterija, ili skup razlika koje se koriste za procjenu moralne odgovornosti osobe koja surađuje ili pomaže drugoj osobi u djelovanju koje je moralno loše²². Temeljni kriterij je razlika između formalne i materijalne suradnje u zlu. Formalna suradnja je onaj doprinos tuđem grijehu koji je, po svojoj naravi ili unutarnjem određenju, označen kao osobni pristanak na tuđi grijeh. Ona znači da onaj tko formalno sudjeluje u tuđem zlu i sam pristaje na zlo, dijeli lošu nakanu s počiniteljem zla. Zbog ovog dijeljenja zle namjere formalna suradnja izravno je i namjerno sudjelovanje i kao takva je uvijek nedopuštena. Zapravo, moglo bi se reći da nema razlike u težini odgovornosti i grijeha, između onoga koji čini zlo i onoga koji formalnom suradnjom pristaje na njega ili sudjeluje u njegovu izvođenju. Formalni sudjelovatelj sam sebe stavlja u izravnu službu zla, bilo unutarnjim odobravanjem tuđeg čina, bilo vanjskim doprinosom²³. Sve i ako suradnik fizički ne sudjeluje u izvršenju zlog čina, ako postoji ova intencionalna uključenost, ta je suradnja formalna. Na primjer, tko naredi ubojstvo drugome, formalno sudjeluje u grijehu ubojstva makar ga on fizički nije počinio. Ista mu je težina grijeha, ista moralna odgovornost, kao onomu tko tu naredbu izvrši²⁴.

2.b) Materijalna suradnja

Ako nema te namjere, niti se zlo želi, nego je djelovanje pojedinca ili dobro ili indiferentno, tada je suradnja materijalna i ona može biti opravdana. Materijalna suradnja, dakle, ne uključuje spome-

²⁰ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., 1736; 1869.

²¹ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 506.

²² Daniel P. Maher, *Vaccines, Abortion and Moral Coherence*, 57.

²³ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 507; Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione:...*, 3-4.

²⁴ Usp. Giovanni Del Missier, *Principi morali*, 811-812.

nutu internacionalnost u tuđem zlu, zbog čega je uslijed složenosti svijeta u određenim uvjetima dopuštena, odnosno tolerirana, a u nekim situacijama i preporučena²⁵. Materijalna suradnja ima niz drugih specifikacija od kojih ovisi stupanj osobne odgovornosti i krivnje u grijehu. Materijalna suradnja može biti neposredna (izravna) i posredna (neizravna), odnosno namjerna i nenamjerna, kako ih definira Antony Fischer²⁶.

2.c) Neposredna materijalna suradnja

U neposrednoj (izravnoj ili namjernoj) materijalnoj suradnji, pojedinac sudjeluje u izvođenju nekog tuđeg djela kao takvog. Ta je suradnja toliko bliska samoj radnji da, čak i ako ne postoji eksplicitni unutarnji pristanak (namjera), pojedinca ipak čini izravnim sudionikom u zlu (krao ili vreću držao). Ta je suradnja isto tako moralno nedopuštena ako predstavlja neophodnu pomoć u izvršenju nekog čina sve i ako onaj koji sudjeluje taj čin teoretski osobno osuđuje i ne odobrava²⁷. Drugim riječima, tko osobno osuđuje krađu i njoj se protivi, a ipak sudjeluje u njoj pomažući izravno da se ona ostvari, taj sam zapravo krade.

2.d) Posredna materijalna suradnja

Posredna (neizravna ili nenamjerna) materijalna suradnja realizira se onda kada pojedinac stvara, omogućuje, olakšava situaciju ili uvjete u kojima će se zlo djelo izvršiti. Ta vrsta suradnje, zbog složenosti svijeta i pod određenim uvjetima, može biti dopuštena. Materijalna posredna suradnja je to više opravdanija što je *dalja* u odnosu na čin i što je više podržana proporcionalnim motivima. Naravno, ta vrsta suradnje pretpostavlja da se njome ne čini nešto što je u sebi zlo ili nemoralno. Recimo, razlika između anesteziologa koji sudjeluju u pobačaju ili tehničara koji sterilizira instrumente ili

---

²⁵ Recimo, u bilješci br. 15 spomenute *Deklaracije* ova *preporuka* se javlja čak pod vidom *dužnosti*, jer se u njoj objašnjava da su roditelji koji ne cijepu djecu protiv rubeole, odgovorni za njihova kasnija oboljenja. Usp. Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione:...*, 8. Teološko opravdanje ovog stava može se naći kod Haeringa: „Ima razloga koji materijalno sudjelovanje opravdavaju i čak savjetuju, premda možda na nj ne obvezuju. Ali razlozi moraju biti to jači: što je veće zlo za koje će se naše materijalno sudjelovanje zlorabiti; što je naš doprinos bliže povezan s grešnim djelom; što je vjerojatnije da bi se bez našeg doprinosa tuđi grijeh mogao spriječiti i što je veća opasnost sablazni za druge.“ Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 509.

²⁶ Usp. Anthony Fisher, *Co-operation In Evil*, 2.

²⁷ Usp. Giovanni Del Missier, *Principi morali*, 812.

vrši druge postupke koji su dio njegova posla i rutinske prakse. Kod anesteziologa sudjelovanje je ili formalno (po osobnom pristanku) ili materijalno neposredno (bez osobnog pristanka, ali nužna pomoć pri ostvarenju zla), i u oba slučaja je strogo nedopušteno. Kod tehničara koji sterilizira instrumente to sudjelovanje može biti formalno (ako sam osobno pristaje na pobačaj), stoga i nedopušteno, ali može biti materijalno posredno i udaljeno, pa stoga u danim okolnostima i dopustivo (sterilizirati instrumente nije po sebi zao čin ako oni nisu namijenjeni isključivo pobačaju)²⁸. Neposredna materijalna suradnja je dakle uvijek bliža, dok posredna materijalna suradnja može biti bliža (*prossima*) i dalja (*remota*), bilo u vremenskom smislu, bilo u smislu materijalne povezanosti između čina suradnje i izvršenog djela²⁹.

Dakle, posredna materijalna suradnja u tuđem grešnom činu iako je udaljena, nenamjerna ili neželjena, ipak je za savjest opterećujuća i trebalo bi ju izbjegavati. Međutim, pod određenim uvjetima ta se suradnja može tolerirati. No u tom slučaju čin kojim se ostvaruje posredna materijalna suradnja ne smije biti sam po sebi grešan, zao. Eventualno može imati dobar i zao učinak, od kojih se dobar izabire, zao tolerira, dopušta kao neizbježno zlo koje slijedi iz nužnog dobra (načelo radnje s dvostrukim učinkom). Za dopuštenost i moralnu opravdanost posredne materijalne suradnje mora postojati razmjerno proporcionalan razlog, te se mora izbjeći mogućnost izazivanja sablazni, bilo prosvjedima protiv zlog djelovanja, bilo objašnjenjima, javnim distanciranjem i drugim sličnim sredstvima³⁰. Budući da su česte situacije u kojima je teško razlikovati je li neka suradnja formalna ili pak materijalna, a od te razlike ovisi težina grijeha i osobne odgovornosti, Häring nudi praktičnu pomoć: Da bi čin mogao biti ocijenjen kao puko materijalno sudjelovanje, mora biti takav da jednostavan čovjek može reći: ovo što činim po sebi je dobro, činim to iz časnih motiva, a zlouporaba dolazi od tuđe zloće. Ali ako mora reći: ovaj moj čin nema nikakvog drugog određenja niti ikakvog drugog opravdanja, osim pomaganja u tuđem grijehu, onda je to čin formalne suradnje³¹.

²⁸ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak* ..., 513-514.

²⁹ Usp. Giovanni Del Missier, *Principi morali*, 812; Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione*..., 2-3.

³⁰ Usp. Global Catholic Network, *Moral Cooperation in the Evil of Another*, <https://www.ewtn.com/vote/moral-cooperation-in-evil.asp> (29.11.2020.)

³¹ Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak* ..., 508. Za konkretne kazuističke principe koji mogu biti od pomoći vidi kod autora u istom djelu, str. 511-518. Kao i: Anthony Fisher, *Co-operation In Evil*, 5-8.

2.e) Pasivna materijalna suradnja

I na koncu, treba spomenuti pasivnu materijalnu suradnju. Ona se odnosi na propuštanje djelovanja koje bi spriječilo tuđe zlo djelovanje (i to u mjeri u kojoj je postojala moralna dužnost učiniti ono što je propušteno učiniti). I pasivna suradnja može biti formalna i materijalna, neposredna i posredna, bliža i dalja. Nedopuštena je svaka formalna pasivna suradnja, ali i materijalnu pasivnu suradnju treba izbjegavati, iako ne postoji stroga obveza da ju se izbjegne onda kada bi iz tog izbjegavanja nastala neka ozbiljna šteta ili neugodnost³².

Koliko god ovaj sustav djelovao minuciozno i komplicirano, pa možda i nepotrebno, on zapravo predstavlja konkretnu artikulaciju Kristova govora: biti u svijetu, ali ne od svijeta. Naime, onima *revnima* oko vlastita posvećenja, ili pak onima skrupulozne savjesti, svaka suradnja u zlu, pa i udaljena posredna materijalna suradnja, može djelovati apsolutno neprihvatljivom i nemoralnom. Onima koji žele dosljedno živjeti vlastito kršćanstvo i vlastiti poziv na ostvarenje Božjeg kraljevstva, pristanak na zlo bilo koje spomenute kategorizacije, može izgledati kao jeftina izdaja kršćanskih vrijednosti, ali i mučna izdaja vlastite savjesti. I vjerojatno ima onih kojima se i ova dalja materijalna suradnja uistinu i pokazuje kao prilagodba kršćanstva vlastitoj slabosti i vlastitim nedosljednostima, umjesto da proces ide obratnim putem te traži prilagodbu, oblikovanje vlastitih slabosti i nedosljednosti putem kršćanstva. Naime, idealima se podređuje realnost, inače ne bi bili ideali. Kršćani nisu pozvani suobličavati se svijetu, nego svijet oblikovati zahtjevima kršćanstva. Pozvani su unositi u svijet ideale kršćanstva, odnosno evanđeoska načela, a ne ublažavati ih onda kada to konkretna situacija zahtijeva ili pak onda kada su oni teško primjenjivi. No upravo jer su pozvani unositi u svijet evanđeoska načela, a sve kako bi taj svijet bio ljudskiji, bolji i sretniji, kršćani ne mogu izbjeći suradnju s tim svijetom, koja uključuje i povremenu suradnju u zlu, kao i suodgovornost u toj suradnji.

3. PRIMJENA NAČELA SURADNJE U ZLU NA UPORABU SPORNIH CJEPIVA

Kako to *Deklaracija* donosi, u konkretnom slučaju spornih cjepiva tri su kategorije ljudi uključene u suradnji s činom dobrovoljnog pobačaja koji su drugi izvršili: a) oni koji pripremaju cjepiva koristeći stanične linije ljudskih bića iz dobrovoljnih pobačaja; b) oni koji sudjeluju u komercijalizaciji i marketingu tih cjepiva; c) oni

---

³² Usp. Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione:...*, 4.

koji ta cjepiva koriste iz zdravstvenih razloga. Svatko tko bi, neovisno o kategoriji kojoj pripada, sudjelovao dijeleći namjeru u ostvarenju dobrovoljnog pobačaja (kojemu bi cilj bio proizvodnja cjepiva), sudjelovao bi u činu iste vrste zla s onim tko je pobačaj uradio, jer je, kako je rečeno, formalna suradnja u zlu nedopuštena, jednako koliko je nedopušten i sam čin izvršenja zla. Takva suradnja ostvaruje se i onda kada se propusti suprotstavljanje i osuda zle prakse od strane onoga tko ima moralnu dužnost suprotstaviti se (u tom bi se slučaju ostvarila formalna pasivna suradnja u zlu). Kada nema ovog formalnog pristanka na zlo pobačaja, ili pak pasivne suradnje neosuđivanjem tog zla, a u njemu se ipak na neki način sudjeluje (prema gore navedenim kategorijama), u tom se slučaju konfigurira posredna materijalna suradnja. U konkretnom slučaju spornih cjepiva ta suradnja dobiva kvalifikaciju *udaljene posredne pasivne materijalne suradnje*. Uz prepoznavanje različitih stupnjeva moralne odgovornosti *Deklaracija* ističe da je pripremanje, distribucija i komercijalizacija cjepiva u principu moralno nedopustiv postupak jer je u pitanju ili formalna ili pak materijalna neposredna suradnja, koja, osim su-odgovornosti u zlu, može snositi i odgovornost u poticanju drugih dobrovoljnih pobačaja s ciljem stvaranja cjepiva³³.

Što se tiče onih koji ova cjepiva koriste iz zdravstvenih razloga, napominje se da, i u slučaju kada se isključuje svaka formalna suradnja, ipak se ostvaruje jedan oblik materijalne posredne suradnje jako udaljene, i stoga vrlo slabe u usporedbi s pobačajem ili pak materijalnom posrednom suradnjom koja se ima u komercijalizaciji cjepiva. Čak je i suradnja državnih vlasti i zdravstvenih sustava koji prihvaćaju upotrebu tih cjepiva, veća od suradnje onih koji ih koriste iz zdravstvenih razloga. Upravo zbog ove, premda *male* ipak postojeće materijalne suradnje, apelira se na sve vjernike, građane, liječnike, da se suprotstave, čak i prigovorom savjesti, sve raširenijim napadima protiv ljudskog života. Nesuprotstavljanje bi značilo materijalnu posrednu i materijalnu neposrednu pasivnu suradnju u komercijalizaciji cjepiva. Osim toga, upotreba ovih cjepiva pridonosi stvaranju općega društvenog konsenzusa, slabljenju moralnog osjećaja o neispravnosti čina i eventualnog postupnog gubitka osjećaja da je riječ o moralno nedopustivim praksama. Vjernici su pozvani ne samo na korištenje alternativnih cjepiva (ako ona postoje) nego i na vršenje svakog zakonitog pritiska na političke autoritete i zdravstvene sustave, kako bi se proizvodila ona cjepiva koja ne uključuju moralne probleme³⁴.

³³ Usp. Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione*..., 4-5.

³⁴ Usp. Ibid, 5.

Što se tiče bolesti protiv kojih još ne postoje dostupna alternativna cjepiva, etički prihvatljiva i moralno neokaljana, sporna se smiju koristiti samo ako bi njihovo nekorištenje bilo težak rizik za zdravlje djece i neizravno cijele populacije. Teološko opravdanje za taj stav je postavka da dužnost izbjegavanja materijalne pasivne suradnje ne obvezuje ako bi iz odbijanja cjepiva nastala ozbiljna šteta ili neugodnost. U ovom slučaju nalazi se proporcionalan razlog za prihvaćanje uporabe ovih cjepiva, premda ostaje moralna dužnost korištenja svih zakonitih sredstva kako bi se otežala njihova proizvodnja. No, ističe se u *Deklaraciji*, težina te važne bitke ne smije utjecati na nedužnu djecu i na zdravstvenu situaciju stanovništva općenito. Dopusštenost upotrebe ovih cjepiva ne treba tumačiti kao izjavu o zakonitosti njihove proizvodnje, marketinga i uporabe, nego kao nužnu, ekstremnu mjeru (*extrema ratio*), nakon što su prethodno iscrpljene sve druge mogućnosti, a u cilju ostvarenja dobra³⁵.

Najnovija izjava o cjepivu protiv Covida-19 ističe da ne govori o sigurnosti i efikasnosti cjepiva protiv Covida-19, nego o moralnoj dopuštenosti njegova korištenja. U njoj se odbacuje mogućnost da dopuštenje korištenja cjepiva znači legitimizaciju pobačaja, te se, kao i u prethodnim izjavama, ističe dužnost proizvodnje alternativnih cjepiva. No, naglašava se da ako građanima ne budu dostupna alternativna cjepiva, recimo u onim zemljama u kojima će njihova distribucija biti otežana iz različitih razloga (nemogućnost transporta, očuvanja, nabave), onda se i cjepiva protiv Covida-19 za čiju se izradu koriste fetalne stanične linije, po savjesti mogu koristiti. Uz ovo naglašavanje prisutno je i ono koje govori da cijepljenje mora biti dobrovoljno, da ono u pravilu nije moralna obveza, te se ističe da oni koji iz motiva savjesti odbijaju sporna cjepiva, moraju naći načina da drugim profilaktičkim sredstvima i prikladnim ponašanjima izbjegnu rizik prijenosa zarazne bolesti, što se posebno odnosi na izbjegavanje svakog rizika za zdravlje onih koji ne mogu biti cijepljeni iz kliničkih ili drugih motiva³⁶.

4. ZAVRŠNO PROMIŠLJANJE

Vidjeli smo da namjerna suradnja u zlu sugerira dijeljenje iste težine čina. Čak i u slučaju kada se osobno protivi nekoj zloj ili nepravednoj praksi u društvu, ne odobrava se ono što se čini, ali se

---

³⁵ Usp. Pontificia Academia pro Vita, *Dichiarazione:...*, 5-6

³⁶ Sala stampa della Santa Sede, *Nota della Congregazione per la dottrina della Fede sulla moralità dell'uso di alcuni vaccini anti-Covid-19*, 1-2.

ipak olakšava njegovo ostvarenje (bilo djelovanjem bilo neprotivljenjem), i tada se snosi dio odgovornosti i krivnje, jer eventualna tvrdnja da netko sam po svojoj savjesti ne odobrava neku praksu, ali da poštuje savjest drugih, nije opravdanje za neistinito postupanje prema vlastitoj savjesti (neprotivljenje)³⁷. Negativne posljedice *dopuštene* posredne materijalne suradnje jest trajno prisutno iskušenje prelaska na neposrednu materijalnu ili pak formalnu suradnju. Naime, čestim i nepromišljenim uključenjem u materijalnu posrednu suradnju može se *otupiti* savjest i stoga izgubiti osjećaj o nečemu u sebi pogrešnom, čime se onda postupno stvara prije spomenuti društveni konsenzus. Osim toga, materijalna posredna suradnja često podrazumijeva timski rad (recimo u slučaju medicinske profesije) i na taj način može dovesti do jačeg i dubljeg uključivanja, odnosno do dijeljenja same svrhe djelovanja i s time do formalnog sudjelovanja³⁸.

I mogućnost sablazni, odnosno duhovne opasnosti koju neka materijalna posredna suradnja može izazvati u drugima, isto pripada negativnim aspektima ove vrste suradnje. A kad god postoji mogućnost sablazni, kršćani bi se trebali suzdržati od djelovanja. Konkretno, u slučaju cjepiva, nepoučeni vjernici bi se mogli *sablazniti* vidjevši da drugi vjernici s moralnom lakoćom pristaju na sporna cjepiva³⁹. Stoga se traži otklanjanje ove sablazni barem objašnjenjem, prosvjedom, javnim distanciranjem od onoga što se čini, što je i teološko opravdanje zahtjeva na vršenje svakog legitimnog pritiska na sve uključene u proizvodnju cjepiva, kako bi se proizvodila ona koja neće vršiti ove, vjerničkom duhu, nimalo jednostavne, odnosno zbiljski mučne, pritiske savjesti.

Sav moralni život zapravo je trajna potraga za apsolutnim dobrom, kojemu je izvor sam Bog koji čovjeka sebi poziva. Ova postavka govori da je sav moralni život teološkog karaktera. Taj teološki karakter moralnog života traži da sve ljudsko djelovanje bude u skladu s antropološkom koncepcijom koja u Kristu nalazi svoj model. Djelujući u konkretnoj stvarnosti, u konkretnom iskustvu, vjernik će morati odlučivati u uvjetovanim i specifičnim situacijama koje su često u konfliktu s teoretskim aspektom ideala. Prijelaz s teorije na praksu nije jednostavna deduktivna primjena općih načela i normi na pojedinačna djelovanja, nego čin razlikovanja, razboritosti, mudrosti, usmjerenih na provjeru apstraktnog i deontološkog plana u konkretnom iskustvu. Međutim, koliko god se opće norme ne

³⁷ Usp. Anthony Fisher, *Co-operation In Evil*, 3.

³⁸ Usp. *Ibid*, 5.

³⁹ Usp. Daniel P. Maher, *Vaccines, Abortion and Moral Coherence*, 64.

smiju obezvrijediti i predvidjeti, toliko se i pojedinačna razlučivanja ne smiju poopćiti na razinu opće norme⁴⁰.

Motiv materijalnog sudjelovanja u grijehu ili zlu ne smije biti bilo koji motiv vremenita karaktera, nego ponajprije otklanjanje duhovne štete od sebe i od bližnjega i mogućnost djelovanja *u svijetu*. Häring tumači kako bi za one koji se, povučeni iz svijeta brinu jedino za spas svoje duše, svako materijalno sudjelovanje moglo činiti nedopuštenim. No, biti *usred svijeta* i u takvu svijetu raditi na ostvarenju Božjeg kraljevstva, često čini materijalno sudjelovanje jedinom opcijom. Vjernik koji bi u svoj moralni kodeks prestrogo unio osudu bilo koje materijalne suradnje, ne bi zapravo mogao ostvariti svoju ulogu u svijetu⁴¹. To znači da „kršćanski život neće biti ozbiljan ako ne pođe od zbilje“⁴², a zbilja je upravo svijet kakav jeste, kao i poziv kršćanima na djelovanje upravo u takvom svijetu, u svoj konkretnosti pojedinačnih situacija, među ljudima kakvi već jesu, s moralnim sredstvima koja imaju na raspolaganju.

No ono što se u tom djelovanju usred svijeta ne smije dopustiti, jest sa svijetom se u duhu izjednačiti⁴³. Odnosno, zlo činiti, pomagati ga, odobravati, prešućivati, dodvoravati mu se, samo zato da bi se u svijetu opstalo (motivi vremenita dobra). A svaki put kada činimo sitne propuste, kada šutimo na nepravde, kada jasno ne imenujemo zlo, kada se, zapravo, prilagođavamo nepravednim osobama, situaciji ili društvu, iz bilo kojih vremenitih motiva (duhovne lijenosti, straha i egzistencijalne ne/sigurnosti ili pak neke materijalne dobiti), mi se svijetu su-uobličujemo i pridonosimo jačanju nepravedna okruženja, jačanju struktura grijeha, u kojemu je teško, gotovo nemoguće, kršćanki, ali i ljudski djelovati⁴⁴. „Upravo u bezuvjetnom izbjegavanju formalnog sudjelovanja, u razboritom izbjegavanju materijalnog sudjelovanja i u bolnom pripuštanju da se naša dobra djela katkad na zlo upotrebljavaju – a da se zbog toga obeshrabreni ipak ne povučemo: pokazuje se napetost kršćanske egzistencije ‚u svijetu‘ a ipak ne ‚od svijeta‘“⁴⁵.

---

⁴⁰ Usp. Giovanni Del Missier, *Principi morali*, 815.

⁴¹ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 509.

⁴² Vjekoslav Bajsić, *Strah za granicu. Pitanja sadašnjeg trenutka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., 16.

⁴³ Usp. Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 510.

⁴⁴ Usp. Karl Jaspers, *Pitanje krivice*, Konrad Adenauer Stiftung Beograd, 2009., 28; Ivan Pavao II, *Enciklika Socijalna skrb - Sollicitudo Rei Socialis*, u: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, ur. Marijan Valković, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 36.

⁴⁵ Bernard Häring, *Kristov zakon. Drugi svezak ...*, 510.

Dakako da bi bilo psihološki lakše i vjerski sigurnije kada bi postojalo neko univerzalno pravilo ponašanja, neki zakon ili neka zapovijed koje bi svi vjernici u svim situacijama mogli jednostavno i lako primijeniti. No, u Crkvi: „Postoji nešto živo što nije samo dio administrativnog ustroja i ne može se ‚staviti u red‘ pomicanjem službene poluge; zahtijeva naprotiv svu posebnu brigu i njegu kao i sve ostalo živo što živi iznutra i od svojega a ne po dozvoli ili odmjerenom programu“⁴⁶.

Kada bi postojao zakon koji bi univerzalno vrijedio za sve pojediničnosti i složenosti međuljudskog djelovanja u ostvarenju Božjeg kraljevstva, bili bismo sigurni od mogućeg grijeha i upletenosti u zlo, no ta bi nas *sigurnost* lišila veličanstvene mudrosti kreativnog razlučivanja koju dobivamo u slobodi osluškivanju trajno živoga Božjega glasa, nama upućena njegova poziva. To je poziv na odgovorno sudjelovanje upravo u svijetu kakav jest, među ljudima koji su datost našeg životnog prostora, u situacijama koje nam se nameću ili pak nude sa svom neumoljivošću zahtjeva. Trajni poziv kršćanima na preobrazbu postojećeg svijeta, kako bi on bio bolji, pravedniji i sretniji; trajni napor u nepristajanju na zlo, kako bismo izbjegli ropstvo duha, kako bismo izbjegli sužavanje prostora slobode za koju nas je Krist oslobodio; povremeno nužno uključivanje u dalje materijalno sudjelovanje u tuđem zlu, a poradi dobra koje smo pozvani ostvarivati; povremeno pripuštanje stvari koje su daleko od ideala, ali su trenutno jedino moguće, zahtijevaju snažan napor duha jer je u pitanju naša unutarnja borba za slobodu na koju smo pozvani, koja nam je darovana, ali koju i sami, razboritim i mudrim djelovanjem, sve više oslobađamo. To je borba protiv *vlastitih demona*, strahova, ranjivosti i slabosti, a nema te težine duhovnog napora, niti te veličine intelektualne, psihološke i duhovne žrtve, koju, za takvu vrstu slobode, ne vrijedi poduzeti i ostvariti!

ZAKLJUČAK

Moralnu dopuštenost uporabe cjepiva povezanih s praksom pobačaja Crkva je artikulirala u kontekstu analize moralnog načela suradnje u zlu. No s obzirom na oštro i neumoljivo protivljenje Crkve pobačaju, to je dopuštenje izazvalo ne samo prigovore nego i znatna nerazumijevanja i nesporazume. Kako bi se oni eventualno otklonili, ili barem objasnili, ovaj prilog je predstavio detaljno objašnjeno načelo suradnje u zlu.

⁴⁶ Vjekoslav Bajsić, *Strah za granicu*, 11.

Moralna načela, među koje se ubraja i spomenuta suradnja u zlu, svojevrsna su pomoć u praktičnom rasuđivanju. Ta se načela shvaćaju kao teološki korektivi, kao pomoć u razlučivanju i donošenju odluka u kompleksnim situacijama. Društveni angažman čovjeka u pluralističkom društvu, njegovo zajedništvo i suradnja s drugima, podrazumijevaju i uključenost u djelovanja koja mogu biti ne samo protivna vjerskim vrijednostima nego mogu uključivati i izvjesno sudjelovanje u zlim činima drugih. Moralno načelo suradnje u zlu omogućuje razmišljanje o razlici između dopuštenih i nedopuštenih relacija sa zlom, ali u svjetlu onoga temeljnog principa da zlo nikada ne smije biti predmetom izravnog, voljnog izbora. Formalna suradnja u zlu upravo je taj voljni izbor zla. Ona znači da onaj tko formalno sudjeluje u tuđem zlu, i sam pristaje na zlo, dijeli lošu nakanu s počiniteljem zla. Ta vrsta suradnje je nedopuštena koliko je nedopušteno i samo izvršavanje zla. Ako nema te namjere, niti se zlo želi, nego je djelovanje ili dobro ili indiferentno, tada je suradnja materijala i ona može biti opravdana.

Neposredna materijalna suradnja je ona bez koje se zao čin ne bi mogao ostvariti. Ona je toliko bliska samom činu da, čak i kad ne postoji unutarnji pristanak, ipak pojedinca čini izravnim sudionikom (krao ili vreću držao). Dalja posredna materijalna suradnja, iako načelno i ona zabranjena, ipak se dopušta onda kada nema drugog načina djelovanja, a iz nedjelovanja bi uslijedilo neko drugo ili veće zlo. Što znači da motiv materijalnog sudjelovanja u grijehu ili zlu ne smije biti bilo koji motiv vremenita karaktera, nego ponajprije otklanjanje duhovne štete od sebe i od bližnjega te mogućnost djelovanja *u svijetu*. Konkretno, u slučaju korištenja cjepiva povezanih s pobačajem, dalja posredna materijalna suradnja znači da su cjepiva dopuštena kao ekstremna mjera, onda kada nema nikakve alternative, kada postoji proporcionalan razlog (zaštita javnog zdravlja) i ako se poduzelo sve kako bi se ta suradnja ipak izbjegla.

MORAL PRINCIPLE OF COOPERATION IN EVIL. APPLICATION TO ETHICALLY QUESTIONABLE VACCINES

Summary

The issue provoking public debate, especially among the religious population, are vaccines against Covid-19 that first arrived on the market. Since these are vaccines that use foetal cell lines derived from foetal tissue from intentional abortions as biological material,

the question of moral integrity in the use of these ethically questionable vaccines arises. The subject of the initiated debate is obviously an absolute novelty to our general public, although in American society the same debate has been going on since the 1960s. Even then, the Church presented its attitude, articulating it in the context of the moral principle of cooperation in evil, which allows the use of controversial vaccines under certain conditions. Since this attitude has caused certain misunderstandings and non-comprehension in the public, the aim of this article is to offer a broader explanation of both the mentioned principle and its corresponding attitude to the moral permissibility of the use of the disputed vaccines. After the introductory part and the discussion of moral principles in general, the article analyses the principle of cooperation in evil in more detail. An analysis of this principle shows that *further indirect material cooperation* in evil, although forbidden in principle, can still be tolerated if there is a proportional reason for the action, if the action is not evil in itself and if inaction would entail some grave risk or danger. After thematising all the different forms of cooperation in evil, its application in the specific case of the disputed vaccine is presented. In the final reflection, a somewhat wider theological reflection is brought in, which further explains the *justification* for further indirect material cooperation in evil. Justified when and if inevitable, and in a plural society it is often the only option of Christian commitment to transforming the world.

Key words: Covid-19, vaccine, moral principles, principle of participation in evil, Christians, society